

УДК 37.015.31.011.3-052:001.89-047.22](045)

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ОСОБИСТІСНОМУ ТА ОСВІТНЬОМУ РОЗВИТКУ УЧНІВ

Віталій Бербец, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри технологічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-2798-9210

E-mail: vitaliy.berbets@udpu.edu.ua

Руслан Кожевніков, вчитель трудового навчання і технології, Уманський лицей № 3 Уманської міської ради Черкаської області.

ORCID: 0009-0008-9620-8792

E-mail: krp7774@gmail.com

У статті визначено сутність дослідницької компетентності учнів, схарактеризовано її роль у формуванні особистості підлітка, яка полягає в сприянні розвитку критичного мислення, забезпечує формування навичок самостійного навчання та самоорганізації, стимулює творчу активність учнів. Визначено основні компоненти дослідницької компетентності, а саме: знання, уміння та навички, які забезпечують успішне проведення досліджень та розвивають здатність до самостійної, творчої і критичної роботи з інформацією. Доведено важливість наявності сприятливого навчального середовища для формування дослідницької компетентності учнів, що включає інтерактивні заняття, проекти, експерименти, консультативну підтримку педагогів, вільний доступ до джерел навчальної інформації тощо.

***Ключові слова:** навчання; компетентність; дослідницька компетентність; дослідження; учні; критичне мислення; самостійність; інтелектуальний розвиток.*

THE ESSENCE AND SIGNIFICANCE OF RESEARCH COMPETENCE IN THE PERSONAL AND EDUCATIONAL DEVELOPMENT OF STUDENTS

Vitalii Berbets, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Technological Education, Pavlo Tychna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-2798-9210

E-mail: vitaliy.berbets@udpu.edu.ua

Ruslan Kozhevnikov, Teacher of Labor Training and Technology, Uman Lyceum No. 3 of the Uman City Council of the Cherkasy Region.

ORCID: 0009-0008-9620-8792

E-mail: krp7774@gmail.com

The article defines the essence of students' research competence, characterizes its role in the formation of a teenager's personality, which includes promoting the development of critical thinking, fostering the skills of independent learning and self-organization, and stimulating students' creative activity by encouraging idea generation. It also ensures the development of social skills, such as cooperation, communication, and more. The main components of research competence are identified, namely:

knowledge, abilities, and skills that ensure successful research and develop the capacity for independent, creative, and critical work with information. The importance of research competence is described, which lies in the development of creative and intellectual potential, subject-specific and general skills, as well as in stimulating students' interest and motivation for learning activities. An analysis of the scientific contributions of scholars who, based on pedagogical theory and practice, demonstrate the importance of developing research competence in teenagers during the learning process is provided. We have demonstrated the importance of a favorable learning environment for the formation of students' research competence, which includes interactive lessons, projects, experiments, pedagogical support, free access to educational resources, and more. The factors of successful research activity are also analyzed, and its influence on motivating teenagers to learn and develop is characterized, as it provides an opportunity to apply acquired knowledge in practice, making learning more meaningful and purposeful. The statement that the development of research competence is essential for the formation of a competent, creative, and independent citizen capable of adapting to the challenges of the modern world is substantiated.

Keywords: *learning; competence; research competence; research; students; critical thinking; independence; intellectual development.*

Сучасне суспільство перебуває на етапі інформатизації, що висуває певні вимоги до змісту загальної середньої освіти. Це передбачає необхідність надання учням можливості реалізувати свої здібності та творчий потенціал на всіх етапах навчання. Одним з напрямів сучасної освіти є підтримка реалізації потенціалу учнів у всіх сферах їхньої діяльності.

Соціум висуває замовлення на кардинально нову особистість, яка формується в процесі реалізації Нової української школи. Пріоритет змістився від формування знань, умінь і навичок до розвитку компетентностей. Тобто, в учнів повинні сформуватися основні компетентності, однією з яких є дослідницька компетентність. Учні за підтримки вчителя самостійно навчаються знаходити вихід зі складних непередбачуваних ситуацій, черпати знання та уміння з власного досвіду. Педагогам необхідно знаходити нові підходи для формування необхідних компетентностей в учнів. Саме компетентності тепер розглядаються як засіб самореалізації особистості. Практикою доведено, що творча діяльність школярів в межах дослідницької діяльності повинна бути спрямована на пізнання навколишньої дійсності і будуватися на відкритті нових знань. Дослідницька діяльність школярів формує творче ставлення до справи, самостійність, сприяє розвитку пошуково-дослідницьких навичок, тобто сприяє формуванню дослідницької компетентності.

Усвідомлюючи важливість даної проблеми ми визначили мету статті, що полягає в обґрунтуванні важливості сформованості дослідницької компетентності в учнів та її вплив на якість навчання та особистісного розвитку.

Проблемою формування дослідницької компетентності учнів займалися відомі українські науковці. Так, О. Ю. Базелюк, О. І. Пометун у своїй праці описували процес інтеграції дослідницької діяльності у навчальний процес для підвищення якості освіти, звертаючи увагу на компетентнісний підхід у підготовці учнів; Л. І. Пометун та Н. Б. Шиян досліджували процес формування дослідницької компетентності учнів у контексті інтерактивного навчання та розвитку критичного мислення; В. І. Бондар і Л. В. Крамаренко у своїх роботах фокусують увагу на застосуванні дослідницьких методів навчання, інтеграції практичної діяльності у навчальний процес, а також на розвитку критичного мислення і здатності учнів самостійно здійснювати дослідження. Однак, недостатньо дослідженими залишаються питання впливу освітнього середовища

на формування дослідницької компетентності в учнів, формування дослідницької компетентності в учнів через проєктні та проблемно-орієнтовані методи навчання тощо.

Формування дослідницької компетентності в українській школі є важливим аспектом сучасної освіти, адже воно сприяє розвитку не лише академічних знань, а й ключових навичок, які є необхідними для успішної інтеграції учнів у суспільство.

Як відомо, компетентність – це здатність особи успішно виконувати завдання або діяти в конкретній сфері завдяки поєднанню знань, навичок і досвіду. Вона передбачає вміння не лише мати певні знання, але й ефективно їх використовувати на практиці. Це також включає здатність вирішувати проблеми, адаптуватися до нових ситуацій і приймати обґрунтовані рішення. Компетентність визначає, наскільки добре людина може справлятися з різними завданнями і викликами у своїй діяльності, враховуючи наявні ресурси та обставини.

Дослідницька компетентність є важливою складовою системи компетентностей учнів, що забезпечує їхній успішний розвиток у сучасному світі. Вона включає здатність самостійно проводити дослідження, вирішувати проблеми, аналізувати інформацію та робити обґрунтовані висновки. Ця компетентність не обмежується лише здобуттям знань – вона охоплює цілу низку вмінь і навичок, які формують активну, самостійну та критично мислячу особистість. По-перше, дослідницька компетентність сприяє розвитку критичного мислення, що дозволяє учням аналізувати, порівнювати, синтезувати інформацію та робити власні обґрунтовані висновки. Це важливо в умовах інформаційного суспільства, де важливо не лише отримувати знання, але й уміти їх критично оцінювати та застосовувати на практиці. По-друге, формування цієї компетентності розвиває в учнів навички самостійного навчання та самоорганізації, що готує їх до подальшого навчання впродовж життя. У сучасному світі, де знання швидко змінюються, здатність до самостійного освоєння нових знань та вмінь стає ключовим фактором успішності. По-третє, дослідницька діяльність стимулює творчу активність учнів, спонукаючи їх до пошуку нових рішень, генерування ідей та впровадження інновацій. Це особливо важливо в контексті сучасних освітніх стандартів, які передбачають розвиток у школярів не лише академічних знань, але й креативного мислення.

Також, на наш погляд, дослідницька компетентність сприяє розвитку соціальних навичок, таких як співпраця, комунікація та робота в команді. У процесі проведення досліджень учні вчаться взаємодіяти з іншими, ділитися ідеями та вирішувати проблеми спільно, що готує їх до майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, формування дослідницької компетентності в українській школі є важливим завданням, яке допомагає підготувати учнів до викликів сучасного світу, сприяє їхньому всебічному розвитку та закладає основу для успішної самореалізації в майбутньому.

Слід зауважити, що основними компонентами дослідницької компетентності є ті знання, уміння та навички, які забезпечують успішне проведення досліджень та розвивають здатність до самостійної і критичної роботи з інформацією. Перш за все, дослідницька компетентність включає здатність визначати актуальні питання та формулювати проблеми, що потребують вирішення. Це вимагає від учнів уміння розуміти контекст, аналізувати ситуацію та виявляти ключові аспекти, на які слід звернути увагу.

Наступним важливим компонентом є здатність до пошуку та обробки інформації. Учні повинні вміти знаходити потрібні джерела, оцінювати їхню достовірність та релевантність, а також аналізувати отримані дані для подальшого використання у своєму дослідженні. Крім того, дослідницька компетентність включає вміння розробляти і реалізовувати план дослідження. Це передбачає постановку чітких цілей, вибір методів та інструментів, а також проведення експериментів або досліджень згідно з обраною методологією.

Важливим аспектом, як засвідчує освітня практика, є також здатність до аналізу і синтезу інформації. Учні повинні вміти обробляти отримані дані, робити висновки, порівнювати результати та інтегрувати нову інформацію з наявними знаннями. Останнім, але не менш важливим компонентом дослідницької компетентності є здатність до презентації результатів дослідження. Це включає вміння формулювати висновки, аргументувати свою позицію, структурувати матеріал і ефективно комунікувати свої ідеї перед аудиторією.

Всі ці компоненти разом створюють базу для розвитку дослідницької компетентності, яка є невід'ємною частиною успішної освітньої діяльності та особистісного зростання учнів.

Резюмуючи сказане, важливо акцентувати увагу на формуванні в учнів не лише міцних теоретичних знань, але й дослідницької компетенції. Це дозволяє розвивати творчий і інтелектуальний потенціал, предметні та загальні навички, а також активізувати інтерес і мотивацію учнів. Під час формування дослідницької компетенції учень займає активну позицію суб'єкта в освітньому процесі, що сприяє розвитку самостійності, впевненості в собі та готовності нести відповідальність за свої вчинки.

Відома українська дослідниця у галузі педагогіки Н. Б. Шиян зазначає, що дослідницька компетентність охоплює вміння учнів формулювати наукові питання, проводити самостійні дослідження, аналізувати та інтерпретувати результати. Вона акцентує увагу на тому, що розвиток цих умінь сприяє формуванню критичного мислення, самостійності та творчого підходу до вирішення проблем.

Важливим аспектом, на який звертає увагу дослідниця, є інтеграція дослідницької діяльності в навчальний процес. Вона стверджує, що дослідницька діяльність повинна бути органічною частиною навчального процесу, забезпечуючи учням можливість практичного застосування знань і розвитку навичок на всіх етапах навчання [7, с. 56].

Відомим є той факт, що як і будь-який вид освітньої практики, дослідницька діяльність переслідує такі завдання:

розвиток уміння міркувати, аналізувати, порівнювати, робити висновки, систематизувати, використовувати ІКТ, публічно виступати;

активізація накопиченого досвіду; систематизація знань; розширення кола вивчених тем поза шкільною програмою;

формування інтересу до власної продуктивної діяльності.

Л. І. Пометун у своїх працях активно досліджує питання дослідницької компетентності та її роль у системі освіти. Вона підкреслює важливість дослідницької компетентності як однієї з ключових складових загальної компетентності учнів та вважає, що дослідницька компетентність є важливим фактором для розвитку критичного мислення, творчих навичок і самостійності учнів. На її переконання

дослідницька діяльність допомагає учням не тільки здобувати нові знання, а й розвивати уміння самостійного аналізу, оцінки та інтерпретації інформації. Л. І. Пометун пропонує інтегрувати дослідницькі завдання та проекти у навчальні програми, що дозволяє учням активно використовувати набутий досвід і знання в реальних дослідницьких ситуаціях. Вона вважає, що такі підходи сприяють не лише глибшому розумінню навчального матеріалу, а й розвитку навичок самостійної роботи [5, с. 126].

О. М. Плахотник акцентує увагу у своїх дослідженнях на тому, що дослідницька компетентність дозволяє учням активно залучатися до навчального процесу, ставити питання, формулювати гіпотези, проводити експерименти та аналізувати отримані результати. Науковиця вважає, що через участь у дослідницькій діяльності учні розвивають здатність до самостійної роботи, творчого підходу до вирішення проблем і критичного осмислення інформації. Вона також зазначає, що важливим аспектом формування дослідницької компетентності є створення сприятливого навчального середовища, яке б підтримувало дослідницький інтерес учнів. Дослідниця підкреслює необхідність інтеграції дослідницької діяльності в освітній процес, що забезпечить учням можливість застосовувати свої знання на практиці і отримувати новий досвід через активну участь у наукових та експериментальних проектах [4, с. 46].

Таким чином, дослідницька компетентність є сукупністю знань, здібностей, навичок і досвіду, необхідних для проведення досліджень, отримання нових знань, створення інтелектуальних продуктів та вирішення проблем. Це включає в себе якості та вміння, які людина повинна проявляти для ефективного дослідження різних питань.

Ми погоджуємося з думкою О. М. Плахотник та зазначимо, що для успішного розвитку дослідницької компетентності необхідно створення сприятливого освітнього середовища, яке підтримує інтерес до дослідження та сприяє активній участі учнів у навчальному процесі. Цього можна досягти завдяки відповідному методичному забезпеченню та підтримці вчителів у процесі формування дослідницької компетентності. У цьому контексті доцільно використовувати різноманітні методики та форми організації дослідницької діяльності, такі як проектна діяльність, наукові експерименти, дослідження, що сприяють формуванню у учнів навичок дослідження та самостійного навчання. Учителю важливо створити сприятливі психолого-педагогічні умови для успішного формування дослідницької компетентності у школярів. Компетентність учителя грає ключову роль у цьому процесі, забезпечуючи підтримку та ефективне керівництво учнями [4, с. 47].

Освітнє середовище, як ми зазначали раніше, відіграє важливу роль у формуванні дослідницької компетентності учнів. Воно забезпечує умови, за яких учні можуть розвивати свої дослідницькі навички та здібності. По-перше, доступ до різноманітних ресурсів, таких як бібліотеки, лабораторії, інформаційні технології, сприяє розвитку самостійності у пошуку та аналізі інформації. Це дозволяє учням не лише отримувати нові знання, але й критично осмислювати та перевіряти їх.

По-друге, стимулюючі навчальні середовища, що включають інтерактивні заняття, проекти, експерименти, допомагають учням формувати навички планування та організації дослідницької роботи. Участь у такій діяльності заохочує їх до активного дослідження проблем та знаходження рішень, що розвиває їх аналітичне та критичне мислення.

По-третє, позитивне освітнє середовище також включає підтримку з боку

вчителів і наставників, які сприяють формуванню дослідницької компетентності, надаючи конструктивний зворотний зв'язок, допомагаючи в постановці завдань і орієнтуючи учнів на досягнення результатів. Вчителі, які активно залучають учнів до дослідницької діяльності, створюють атмосферу підтримки і заохочення, що є важливим для розвитку їхніх дослідницьких навичок.

Таким чином, сприятливе освітнє середовище, яке забезпечує доступ до ресурсів, надає можливості для практичного дослідження, підтримує і заохочує учнів, є ключовим фактором у розвитку їхньої дослідницької компетентності.

Також, незаперечним є той факт, що дослідницька діяльність має значний вплив на стимулювання до навчання, створюючи умови для активного залучення учнів у процес навчання. Коли учні беруть участь у дослідницьких проектах, вони не лише отримують нові знання, але й стають активно залученими у пошук відповідей на питання, що їх цікавлять. Це підвищує їхню мотивацію, оскільки дослідження часто пов'язані з реальними проблемами чи питаннями, що має особисте значення для учнів.

Дослідницька діяльність дозволяє учням застосовувати набуті знання на практиці, що робить навчання більш значущим і осмисленим. Коли учні бачать практичну цінність того, що вивчають, вони більш зацікавлені у подальшому навчанні і виявляють більшу активність. Залучення до досліджень також допомагає їм розвивати критичне мислення та навички вирішення проблем, що робить процес навчання більш захоплюючим і динамічним.

Крім того, дослідницька діяльність часто передбачає певну автономію, що дає учням можливість виявити власну ініціативу та креативність. Коли учні можуть обирати теми для досліджень або методи їх реалізації, це сприяє їхньому інтересу і залученню. Вони бачать результати своїх зусиль, що позитивно впливає на їхню самооцінку і заохочує до подальшого навчання.

Як наслідок, участь у дослідницькій діяльності значно підвищує самооцінку учнів через кілька ключових аспектів. Коли учні активно залучені в дослідження, вони мають можливість реалізувати свої ідеї та інтереси, що сприяє відчуттю власної компетентності та досягнень. Вони бачать конкретні результати своєї праці, що підкріплює їхню віру в свої здібності та навички.

Процес дослідження часто передбачає подолання різних труднощів і вирішення проблем, що формує в учнів відчуття досягнення і впевненості у своїх силах. Коли учні успішно справляються з завданнями, які ставлять перед ними дослідницькі проекти, це позитивно впливає на їхню самооцінку. Вони відчують себе здатними долати виклики і досягати результатів, що підвищує їхню впевненість у власних можливостях.

Дослідницька діяльність також дає учням можливість отримувати визнання від вчителів і однокласників, що додатково сприяє підвищенню самооцінки. Визнання їхніх досягнень і внеску в спільний проект формує позитивне сприйняття себе як активного і цінного учасника навчального процесу.

Підсумовуючи все вище сказане зазначимо, що дослідницька діяльність відіграє важливу роль у навчанні учнів, оскільки вона значно розширює межі традиційного навчання. Завдяки участі в дослідженнях учні не лише здобувають нові знання, але й розвивають критичне мислення, самостійність і впевненість у собі. Дослідницька діяльність спонукає їх активно шукати інформацію, формулювати та перевіряти гіпотези, що сприяє глибшому розумінню предмету та розвитку навичок вирішення

складних завдань.

Цей підхід не лише збагачує учнів новими знаннями, але й підвищує їхню мотивацію до навчання, формуючи інтерес до науки і дослідження. Важливою є також роль дослідницької діяльності в допомозі учням усвідомити свої можливості, отримувати позитивні емоції від досягнень і визнання, що сприяє підвищенню самооцінки. Таким чином, дослідницька діяльність підтримує не лише академічний розвиток, але й всебічне особистісне зростання учнів.

Проведене нами дослідження дає можливість стверджувати, що дослідницька компетентність є важливою рушійною силою у розвитку учнів та має багато переваг, які позитивно впливають на їхнє навчання, особистісний розвиток та майбутню професійну діяльність. Опитування вчителів закладів загальної середньої освіти дало можливість нам визначити риси, розвиток яких забезпечує дослідницька компетентність:

- 1) розвиток критичного мислення, вміння аналізувати інформацію, ставити під сумнів припущення, робити обґрунтовані висновки та аргументувати свою думку (87%);
- 2) самостійність у навчанні, що дає можливість бути учням більш незалежними, здатними самостійно організувати своє навчання (33%).
- 3) творчість і інноваційність, що забезпечує пошук нових підходів до вирішення задач (77%).
- 4) підвищення мотивації та зацікавленості у навчанні та бажання дізнаватися більше (42%).
- 5) вміння працювати з інформацією, що забезпечують успішний пошук, обробку, систематизацію та критичну оцінку інформації (100%).
- 6) командна робота, що передбачає спільну діяльність, комунікацію та співпрацю (47%).
- 7) підготовка до майбутньої професійної діяльності, оскільки сформованість дослідницької компетентності є цінною для будь-якої професії (52 %).
- 8) застосування теоретичних знань на практиці, що дозволяє учням побачити, як теоретичні знання можуть бути застосовані для вирішення реальних проблем (47%).

Отже, дослідницька компетентність полягає в тому, що вона є ключовим елементом сучасної освіти, який сприяє всебічному розвитку особистості. Сформованість дослідницької компетентності дозволяє учням не тільки успішно оволодівати навчальним матеріалом, але й розвивати навички критичного мислення, самостійного вирішення проблем, творчого підходу до завдань та вміння працювати з інформацією. Вона також готує учнів до майбутнього професійного життя, де дослідницькі навички можуть бути застосовані в різних сферах діяльності.

Однак подальшого дослідження потребують питання психологічної та педагогічної готовності педагогів до формування дослідницької компетентності в учнів у процесі навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базелюк О. Ю. Дослідницька компетентність учнів у навчанні інформатики: теорія і практика. Вінниця: Нова книга, 2019. 278 с.
2. Бондар В. І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: методологія і практика. Харків: Основа, 2016. 320 с.

3. Крамаренко Л. В. Формування дослідницької компетентності учнів у процесі навчання природничих дисциплін. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. 212 с.
4. Плахотник О. М. Проектне навчання як засіб формування дослідницької компетентності учнів. *Педагогіка і психологія*. 2020. № 4. С. 45–53.
5. Пометун Л. І. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. Київ: Шкільний світ, 2014. 384 с.
6. Пометун О. І. Активне навчання у сучасній школі. Київ: Освіта, 2010. 240 с.
7. Шиян Н. Б. Інтеграція навчальних дисциплін у сучасній школі: проблеми і перспективи. Київ: Педагогічна думка, 2018. 256 с.

REFERENCES

1. Bazeliuk, O. Y. (2019). *Doslidnytska kompetentnist uchniv u navchanni informatyky: teoriia i praktyka*. Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian].
2. Bondar, V. I. (2016). *Kompetentnisnyi pidkhdid u suchasni osviti: metodolohiia i praktyka*. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].
3. Kramarenko, L. V. (2017). *Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti uchniv u protsesi navchannia pryrodnychych dystsyplin*. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
4. Plakhotnyk, O. M. (2020). *Proektne navchannia yak zasib formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti uchniv*. *Pedahohika i psykholohiia*, 4, 45–53 [in Ukrainian].
5. Pometun, L. I. (2014). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia: teoriia i praktyka*. Kyiv: Shkilnyi svit [in Ukrainian].
6. Pometun, O. I. (2010). *Aktyvne navchannia u suchasni shkoli*. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
7. Shyian, N. B. (2018). *Intehratsiia navchalnykh dystsyplin u suchasni shkoli: problemy i perspektyvy*. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].